

SAYGI DEĞERİNE BAKIŞ AÇISINI GENİŞLETMEK: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖZÜNDEN ÇEVİRİMİÇİ İLETİŞİMDE SAYGI DEĞERİ

Ayşegül YILMAZER | 0000-0002-1331-9243 | aysegul.yilmazer@erdogan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Rize, Türkiye

Öz

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi ilişkilerde saygı değerine bakış açılarını, karşılaştıkları saygısızlık örneklerini ve bu durumlara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerini incelemektir. Nitel araştırma desenine göre yürütülen çalışmanın verileri, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 25 öğretmen adayından elde edilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğretmen adayları, çevrimiçi iletişimde genellikle saygıya dikkat ettiklerini belirtmiş; ancak toplum genelinin bu konuda yeterince duyarlı olmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları tarafından en sık ifade edilen saygılı davranış örnekleri; yargılamadan kaçınma ve anlayışlı olma, nazik ve yapıcı bir dil kullanma, izinsiz paylaşımlardan kaçınma, empati kurma ve karşı tarafa saygı gösterme şeklinde sıralanmıştır. Saygısız davranış örnekleri ise argo ve küfürlü dil kullanımı, izinsiz fotoğraf ve video paylaşımı, geç cevap verme ve mesajlara hiç yanıt vermeme biçiminde ifade edilmiştir. Saygısızlıklara karşı öğretmen adayları doğrudan tepki verme, iletişimi kesme veya arkadaşlığı sonlandırma gibi çeşitli başa çıkma stratejileri geliştirmiş; bu süreçte çoğunlukla üzüntü ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygular yaşadıklarını belirtmişlerdir. Adaylar, çevrimiçi ortamda saygının artırılması için bireysel farkındalığın geliştirilmesi ve medya okuryazarlığı eğitimi ile bilinçlendirme gibi çalışmaların yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiş; ayrıca platform bazlı denetimlerin ve caydırıcı yaptırımların da bu süreci destekleyeceğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Saygı, Çevrimiçi İletişim, Sosyal Bilgiler.

Atıf Bilgisi

Yilmazer, Ayşegül (2025). "Saygı Değerine Bakış Açısını Genişletmek: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Çevrimiçi İletişimde Saygı Değeri". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), s. 373-393. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18056365>

Geliş Tarihi	13.10.2025
Kabul Tarihi	26.11.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Yazar Katkı Oranı	1.Yazar %100
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu makale, Cumhuriyet 16. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Çevrimiçi İletişimde Saygı Değeri" başlıklı bildirinin kapsamı genişletilerek ve bazı bölümleri yeniden yapılandırılarak oluşturulmuştur.
Etik Kurul İzni	Araştırmanın etik kurallara uygunluğu Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kuruluna yapılmış olan başvuru, kurulun 09.07.2025 tarih ve 2025/476 nolu toplantı sayısında incelenmiş olup araştırmanın etik kurallara uygun olduğu bildirilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	contact.alfarabi@iksad.org.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

BROADENING THE PERSPECTIVE ON THE VALUE OF RESPECT: RESPECT IN ONLINE COMMUNICATION FROM THE VIEWPOINT OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES

Ayşegül YILMAZER | 0000-0002-1331-9243 | aysegul.yilmazer@erdogan.edu.tr

Asst. Prof.Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Rize, Türkiye

Abstract

The purpose of this study is to examine social studies teacher candidates' perspectives on the value of respect in online interactions, the forms of disrespect they encounter, and the coping strategies they develop in response. Conducted within the framework of a qualitative research design, the study was carried out with 25 teacher candidates enrolled in a state university located in the Black Sea region of Türkiye during the 2024–2025 academic year fall semester. Data were collected through semi-structured interviews, and both descriptive and content analyses were employed in the data analysis process. The findings revealed that the teacher candidates generally paid attention to maintaining respect in online communication; however, they noted that society in general is not sufficiently sensitive to this issue. The most frequently mentioned examples of respectful behavior included avoiding judgment and being understanding, using polite and constructive language, refraining from unauthorized sharing, showing empathy, and demonstrating respect for others. Conversely, disrespectful behaviors were described as using slang or offensive language, sharing photos or videos without permission, responding late, or not replying to messages at all. In dealing with instances of disrespect, the teacher candidates adopted various coping strategies such as responding directly, cutting off communication, or ending friendships. During these experiences, they often reported feelings of sadness and disappointment. The participants emphasized that fostering individual awareness, expanding media literacy education, and implementing awareness-raising initiatives are essential for strengthening respect in online environments. They also highlighted that platform-based monitoring and deterrent measures could further support the development of a healthier and more respectful digital communication culture.

Keywords

Value, Respect, Online Communication, Social Studies

Citation

Yilmazer, Ayşegül (2025). "Broadening The Perspective On The Value Of Respect: Respect In Online Communication From The Viewpoint Of Social Studies Teacher Candidates". *Al-Farabi International Journal Of Social Sciences*, 10 (2), 373-393.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18056365>

Date of Submission	13.10.2025
Date of Acceptance	26.11.2025
Date of Publication	31.12.2025
Author Contribution	1st author 100%
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This article was developed by expanding the scope and restructuring certain parts of the paper titled "Social Studies Teacher Candidates' Perspectives on the Value of Respect in Online Communication," which was presented orally at the 16th Cumhuriyet International Social Sciences Congress but not published in full text.
Ethics Committee Permission	The ethical compliance of the study was reviewed by the Ethics Committee for Social and Human Sciences at Recep Tayyip Erdoğan University. The application was examined in the committee meeting held on July 9, 2025, with meeting number 2025/476, and it was confirmed that the study complies with ethical standards.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	contact.alfarabi@iksad.org.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0 .

Giriş

Değerler, bir toplumda kabul gören ve insanların davranışlarına yön veren kurallar bütünü olup toplumsal huzurun sağlanması için büyük önem taşırlar. Bir toplumun geleceği, donanımlı, iyi yetişmiş ve belirli değerlere sahip bireylere bağlıdır (Alimcan ve Altunay Şam, 2017). Toplumu ayakta tutan, toplumsal huzuru sağlayan ve bireylere belirli davranış kalıpları kazandıran değerler, donanımlı ve iyi yetişmiş bireylerin varlığı için vazgeçilmezdir. Bu nedenle bireylerin değerlerle donatılması, Millî Eğitim'in öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiş ve öğretim programlarında önemli bir yer edinmiştir. Bu doğrultuda, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018; MEB, 2024) da değeri toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak tanımlamakta ve öğrencilerin toplumsal hayata anlamlı katkılar sunabilmeleri için değerler eğitimi merkeze almaktadır.

Değerlerin bireylere kazandırılmasında yalnızca okul değil, aile ve çevrenin de aktif rol alması gerekmektedir. Aile, çevre ve okul; bireylerin tutum ve değer kazanımında birbirini tamamlayan ve destekleyen temel yapılardır. Bu yapıların iş birliği içinde hareket etmesi, değerlerin içselleştirilmesi sürecini güçlendirmektedir (Acun vd., 2013). Ancak günümüzde bu süreci etkileyen önemli bir başka faktör daha dikkat çekmektedir: medya. Toplumsal değişim ve dönüşümün güçlü bir aracı haline gelen medya, bireylerin değer sistemini biçimlendirme ve dönüştürmede belirleyici bir rol üstlenmektedir (Alimcan ve Altunay Şam, 2017). Özellikle geleneksel ve dini değerlerin medya yoluyla "normalleştirilme" ya da "sıradanlaştırma" gibi süreçler aracılığıyla aşındırılması, toplumsal hassasiyetlerin zayıflamasına neden olmaktadır (Ceylan, 2012). Bu durum, bireylerde değerlerin oluşumu ve sürdürülebilirliğinde okul-aile-çevre üçgeninin yanı sıra, medyanın da yönlendirici ve dönüştürücü bir güç haline geldiğini, dolayısıyla medyanın, toplumsal değerlerin şekillenmesinde ihmal edilemeyecek bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Medyanın değerler üzerindeki bu yönlendirici etkisi, değerlerin toplum içerisinde sabit ve değişmez yapılar olmadığı; aksine sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelerle şekillenen dinamik unsurlar olduğu görüşünü de desteklemektedir.

Değerler durağan değil, toplumsal koşullara göre şekillenen dinamik yapılardır. Toplumlar arasında farklılık gösterebildikleri gibi, zaman içinde de dönüşebilirler. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve medya araçlarının yaşamın her alanına nüfuz etmesi, değerlerin hem daha hızlı yayılmasına hem de daha hızlı değişmesine zemin hazırlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (2018) tarafından belirlenen on kök değer ile sosyal bilgiler dersine özgü değerler (MEB, 2018; MEB, 2024) arasında yer alan saygı değeri, bu değişen koşullar altında bireysel ve toplumsal yaşamdaki önemini koruyan başlıca değerler arasında yer almaktadır. Saygı, bireyin hem kendisine hem de çevresine yönelik tutumlarında temel bir referans noktası olup, dijitalleşen dünyada özellikle sosyal medya ortamlarında bu değer ihmal edildiği hatta zaman zaman tamamen ihlal edildiği görülmektedir. Bu nedenle, saygı değerinin yalnızca geleneksel bağlamda değil, çevrimiçi ilişkiler bağlamında da ele alınması önemli görülmektedir. Çünkü dijitalleşmenin getirdiği yeni iletişim biçimleri, bireyler arası etkileşimde saygı değerinin

yeniden tanımlanmasını ve değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Sosyal medya platformlarında saygı sınırlarının giderek belirsizleştiği, bireylerin birbirlerine karşı hakaret, küfür ve nefret söylemlerine başvurabildikleri görülmektedir. Bu mecralar, zaman zaman bireylerin toplu linç girişimlerine dahi sahne olabildiği ve kullanıcıların gerçek hayatta sergileyemeyecekleri davranışları, anonim kimlikler aracılığıyla dijital ortamda gerçekleştirebildikleri bir yapıya dönüşmüştür (Ercan, 2020). Bu durum, bireylerin saygı çerçevesinde hareket etme sorumluluğunu zayıflatmakta, çevrimiçi ortamlarda etik sınırların ihlal edilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda çevrimiçi ortamlarda saygılı iletişimin sürdürülmesini güçleştiren çeşitli faktörler bulunmaktadır. Çevrimiçi etkileşimde görülen saygı eksikliği, internetin sağladığı görünmezlik ve anonimlikten kaynaklanan çevrimiçi özdenetimin zayıflaması (disinhibition) sonucu ortaya çıkabilmektedir (Suler, 2004). Buna ek olarak, yüz yüze iletişimde önemli bir sosyal ipucu olan göz teması gibi unsurların çevrimiçi ortamda bulunmaması, bireylerin karşılarındaki kişiye yönelik sorumluluk ve nezaket duygusunu zayıflatmaktadır (Lapidot-Lefier & Barak, 2012). Bu koşullar altında kişiler, çevrimdışı ortamlara kıyasla daha atılgan, daha cesur ve kimi zaman daha saldırgan davranabilmekte; bu durum ise hem nezaket sınırlarının aşılmasına hem de toplumsal iletişim açısından kaygı verici sonuçlar doğmasına yol açmaktadır (Coleman, 2015). Nitekim Kılıçer, Özeke ve Çoklar (2018) tarafından yürütülen bir araştırmada, sosyal medya kullanıcılarının saygı değerine yönelik yeterliliklerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, saygı değerinin bireyler tarafından yeniden içselleştirilmesi ve özellikle genç kuşaklara etkili bir biçimde aktarılması, sağlam karakterli bireylerin yetişmesi ve sağlıklı, dinamik bir toplumun inşa edilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir (Alimcan ve Altunay Şam, 2017).

“We Are Social” ın hazırlamış olduğu “Dijital 2024 Türkiye” raporuna göre, Türkiye’de 16-64 yaş arasındaki internet kullanıcıları, günlük ortalama 6 saat 57 dakika internette vakit geçirmektedir. Bu veri, bireylerin yaşamlarının önemli bir bölümünü dijital ortamlarda geçirdiğini ve çevrimiçi iletişimin artık günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Bu yoğun dijital etkileşim, bireyler arası ilişkilerin önemli bir kısmının çevrimiçi platformlar aracılığıyla kurulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, saygı gibi temel bir toplumsal değer yalnızca yüz yüze ilişkilerde değil, çevrimiçi iletişim süreçlerinde de nasıl benimsendiği ve sürdürüldüğü önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çevrimiçi ortamlarda saygı ilkesine dayalı bir iletişim kültürünün geliştirilmesi, bireyler arasında sağlıklı ilişkilerin sürdürülebilmesi açısından kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çevrimiçi iletişim, çoğu zaman sanıldığı gibi aksine, çevrimdışı etkileşim kadar gerçek bir nitelik taşımaktadır (Locher, 2010). Artık bireyler, çevrimdışı dünyalarını desteklemek ve zenginleştirmek amacıyla bu araçları giderek daha fazla kullanmakta; örneğin, çevrimdışı dünyalarına yeni katılan kişiler hakkında bilgi edinmek için sosyal ağ sitelerinden faydalanmaktadır (Subrahmanyam & Greenfield, 2008). Bu bağlamda, gündelik dilde sıkça kullanılan “gerçek hayatta” ifadesi, çevrimiçi ortamları dolaylı olarak “gerçek dışı” bir mekân gibi konumlandırmaktadır. Oysa Wood ve Smith’in (2005) belirttiği üzere, bireyler çevrimiçi iletişim kurarken ister gerçek kimliklerini ister sanal kimliklerini kullansınlar, bu etkileşimlerden doğan etkileri yüz yüze iletişimde ortaya

çıkan sonuçlar kadar anlamlı ve güçlü şekilde deneyimleyebilmektedir. Bu bağlamda, çevrimiçi etkileşimler yalnızca teknik bir iletişim süreci değil aynı zamanda bireylerin değerlerini yansıttığı ve yeniden ürettiği sosyal bir alan olarak görülmelidir. İnternetin sağladığı görünmezlik ve anonimlik, göz teması gibi yüz yüze iletişim ipuçlarının eksikliği ve çevrimiçi özdenetimin zayıflaması, saygılı etkileşimleri zaman zaman engellese de, dijital etkileşimlerin bireyler üzerinde gerçek ve ölçülebilir sosyal etkiler yarattığı açıktır. Bu durum, çevrimiçi ortamlarda saygının nasıl algılandığını, hangi koşullar altında zayıfladığını ve bireylerin bu ortamlarda saygılı bir iletişimi sürdürmek için hangi stratejileri geliştirdiğini anlamaya yönelik araştırmaların hem teorik hem de pratik açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, değerleri medya bağlamında ele alan birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda; Bağrıyanık (2025), farklı kuşakların değer önceliklerini, kimlik beyanlarını ve medya kullanım pratiklerini inceleyerek, değerlerin kuşaklar arasında nasıl değiştiğini ve bu değişimin sosyal ve kültürel dinamiklerle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Elçi ve Çatak (2021), medyanın değerler üzerindeki etkisini ortaya koyarak, değer temelli medya okuryazarlığının önemine dikkat çekmişlerdir. Kahveci (2021), sosyal medya içeriklerini ahlaki değerler bağlamında incelemiştir. Kılıçer, Özeke ve Çoklar (2018) tarafından yürütülen çalışmada, aktif sosyal medya kullanıcılarının dijital ortamlarda sergiledikleri davranışlar, siber insani değerler perspektifinden detaylı şekilde analiz edilmiştir. Alimcan ve Altunay Şam (2017) çalışmalarında, toplumun temel yapı taşı olan değerlerin önemine ve medyanın bu değerler üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Karaduman, Köse ve Eryılmaz (2017) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal medyadaki değerlerini ve bu değerleri nasıl yansıttıklarını belirlemişlerdir. Değerleri genel olarak inceleyen bu çalışmaların yanı sıra, literatürde saygı değerine odaklanan ve bu temel değer, kişilerarası etkileşimlerde oynadığı rolü ele alan çalışmalara da rastlanmıştır (Altunsoy ve Başcı Namlı, 2021; Kırıl, 2018; Öztürk, 2015). Çevrimiçi iletişim bağlamında yapılan çalışmalar ise daha sınırlıdır. Mata'nın (2021) araştırmasında, öğrencilerin üniversite öğretim elemanlarıyla çevrimiçi iletişimde karşılaştıkları etik sorunlara ilişkin algılarını ortaya koymak amaçlanmış ve çevrimiçi iletişimde en sık yaşanan etik sorunlar vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, çevrimiçi etkileşimde güvenliği tehdit eden unsurları ele alan Raza vd. (2025) ise çevrimiçi konuşmalarda toksisite ve önyargının iletişimi nasıl olumsuz etkilediğini incelemiş ve toksik içeriklerin tespiti ile azaltılmasına yönelik "RESPECT" adlı bir çerçeve geliştirmiştir. Çalışmanın bulguları, bu çerçevenin farklı söylem türlerinde toksisiteyi belirgin biçimde azalttığını ve çevrimiçi iletişimde daha güvenli bir ortam sağladığını göstermektedir. Ayrıca, Subrahmanyam ve Greenfield (2008) çevrimiçi iletişim araçlarının ergenlerin arkadaşlık, romantik ilişkiler ve aile bağlarını güçlendirmede nasıl kullanıldığını incelemiş; ergenlerin bu araçları çevrimdışı dünyalarıyla bütünleştirerek mevcut ilişkilerini desteklemek ve yeni kişiler hakkında bilgi edinmek için aktif biçimde kullandıklarını ortaya koymuştur. Yapılan alanyazın incelemelerinde, medya ve değer ilişkisini ele alan pek çok araştırmaya rastlanmakla birlikte, çevrimiçi iletişim bağlamında saygı değerinin ele alındığı sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Nitekim Mata (2021), eğitim perspektifinden çevrimiçi iletişim konusundaki uzmanlaşmış çalışmaların oldukça sınırlı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sınırlılık, dijitalleşen dünyada bireyler arası iletişimin

önemli bir boyutu haline gelen çevrimiçi ortamlarda saygı değerinin nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini incelemeyi önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi ilişkilerde saygı değerine bakış açılarını, karşılaştıkları saygısızlık örneklerini ve bu durumlara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Toplumda çevrimiçi iletişimde saygıya ne derece dikkat ediliyor?
2. Çevrimiçi iletişimde en sık karşılaşılan saygılı ve saygısız davranış örnekleri nelerdir?
3. Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları saygısızlıklara yönelik davranışsal ve duygusal tepkileri nelerdir?
4. Çevrimiçi iletişimde saygıyı artırmak adına neler yapılabilir?

Yöntem

Araştırmanın amacı doğrultusunda katılımcıların bireysel deneyimlerini ve anlamlandırma süreçlerini kapsamlı bir şekilde incelemeye imkân tanıdığı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Merriam, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların düşünce, deneyim, duygu ve algılarını ayrıntılı biçimde ifade edebilmelerine fırsat verdiği için tercih edilmiştir. Görüşme formunun hazırlanma sürecinde, öncelikle ilgili literatür incelenmiş, elde edilen bilgiler doğrultusunda 10 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur. Taslak form, iki alan uzmanı tarafından kapsam geçerliği, maddelerin açıklığı ve alt problemlere uygunluğu gibi farklı yönlerden değerlendirilmiştir. Uzmanların önerileri doğrultusunda bazı maddeler sadeleştirilmiş, benzer içerikli sorular birleştirilmiş, görüşme akışını güçlendirmek için soru sıralaması yeniden düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucunda görüşme formu 7 açık uçlu sorudan oluşacak şekilde son hâline getirilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu, kolay ulaşılabilirlik durumu dikkate alınarak belirlenmiştir. Grup, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programının 4. sınıfında öğrenim gören 25 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcılar, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinde eğitim görmektedir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının 21'i kadın, 4'ü erkektir.

Verilerin analizine başlamadan önce tüm transkriptler birkaç kez dikkatlice okunarak genel bir tarama yapılmış ve anlam birimleri belirlenmiştir. Kodlama sürecinde, benzer ifadeler bir araya getirilmiş, farklı ifadeler alt temalar altında gruplandırılmış ve ortaya çıkan temalar sistematik bir biçimde düzenlenmiştir. Kodlama ve temalandırma sürecinde elde edilen bulgular, hem içerik analizi hem de betimsel analiz çerçevesinde analiz edilerek yorumlanmış, önemli ifadeler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerden kavram ve temaların türetilmesine olanak sağladığı için tercih edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın alt problemleri doğrultusunda bazı temalar veri toplama sürecinden önce belirlenmiş olduğundan betimsel analizden de

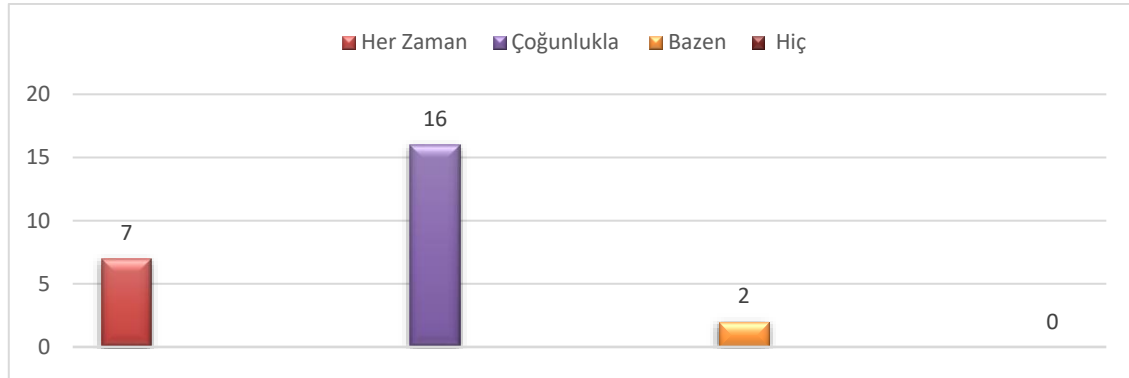
faýdalanılmıştır. Böylelikle, içerik analizi verilerin derinlemesine çözümlenmesini sağlarken; betimsel analiz bulguların daha anlaşılır, sistematik ve okuyucuya açık bir biçimde aktarılmasına katkı sunmuştur (Krippendorff, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak ve yanlılığı en aza indirmek amacıyla veriler sayısallaştırılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2018), nitel verilerin basit yüzde hesaplamaları ve sözcük sıklığı analizleri gibi yöntemlerle sayısallaştırılabileceğini ifade etmektedir. Elde edilen veriler tablo ve grafikler halinde sunulmuştur. Tabloların altında, analizleri desteklemek amacıyla öğretmen adaylarının doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. LeCompte ve Goetz (1982), verilerin doğrudan ve betimsel bir yaklaşımla sunulmasının iç güvenilirliği artırmaya katkı sağladığını belirtmiştir.

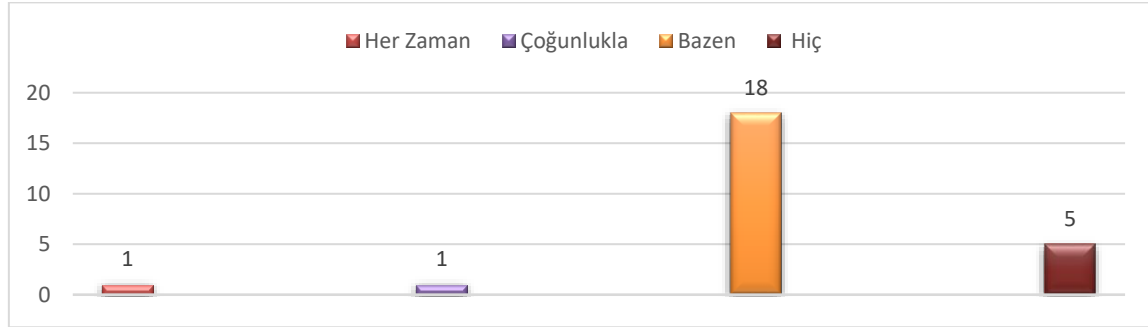
Bulgular

Birinci araştırma sorusu kapsamında öğretmen adaylarına “Çevrimiçi ortamda saygıya ne kadar dikkat ettiğinizi düşünüyorsunuz?” ve “Toplumdaki kişilerin çevrimiçi ortamda saygıya ne kadar dikkat ettiğini düşünüyorsunuz?” soruları yöneltilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen verilere ilişkin kodlamalar Grafik 1 ve 2’de sunulmuştur.

Grafik 1: Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Ortamda Kendi Saygı Düzeylerine İlişkin Görüşleri

Öğretmen adaylarının 16’sı “çoğunlukla”, 7’si “her zaman” 2’si ise “bazen” çevrimiçi ortamda saygıya dikkat ettiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar arasında, çevrimiçi ortamda saygıya dikkat etmediğini düşünen öğretmen adayı ise bulunmamaktadır.

Grafik 2: Toplumun Çevrimiçi Ortamlarda Saygı Gösterme Durumlarına Yönelik Öğretmen Adayı Görüşleri

Grafik 2'ye göre, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu ($f=18$) toplumun çevrimiçi ortamlarda saygıya "bazen" dikkat ettiklerini belirtirken, 5 öğretmen adayı ise "hiç" dikkat etmediklerini ifade etmişlerdir. 1'er öğretmen adayı ise "her zaman" ve "çoğunlukla" dikkat ettiklerini belirtmişlerdir.

İkinci araştırma sorusu kapsamında öğretmen adaylarına "Çevrimiçi ortamda gösterilen saygılı davranış örnekleri nelerdir?" ve "Çevrimiçi iletişimlerde en sık karşılaşılan saygısızlık örnekleri nelerdir?" soruları yöneltilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen verilere ilişkin kodlamalar Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarına Göre Çevrimiçi Ortamda Gösterilen Saygılı Davranış Örnekleri

Tema	Alt Tema	Kod	Frekans
Saygılı Davranış Örnekleri	Özel Hayat ve Mahremiyete Saygı	İzinsiz paylaşımdan kaçınma	10
		Özel alanlara müdahale etmeme	6
		Aşırı paylaşımdan kaçınma	5
Çevrimiçi İletişimde Davranış Örnekleri	Kaba ve Olumsuz İletişimden Kaçınma	Yargılamadan kaçınma ve anlayış	14
		Nazik ve yapıcı dil kullanma	13
		Empati ve saygı gösterme	7
	İletişim Etiği ve Sorumluluğu	Cevap verme sorumluluğu	4
		Uygun iletişim sıklığı/içeriği	4
		Toplumsal fayda odaklılık	4
		Başkalarına ait içeriklerin kullanılmaması	2

Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamda saygılı davranışlara ilişkin görüşleri; özel hayat ve mahremiyete saygı, kaba ve olumsuz iletişimden kaçınma ve iletişim etiği ve sorumluluğu olmak üzere üç alt tema altında toplanmıştır. Özel hayat ve mahremiyete saygı alt teması kapsamında öğretmen adayları, çevrimiçi ortamlarda izinsiz paylaşımdan kaçınmanın ($f=10$), özel alanlara müdahale etmemenin ($f=6$) ve aşırı paylaşımlardan uzak durmanın ($f=5$) çevrimiçi ortamlarda gösterilen saygılı davranış örnekleri olduğunu ifade etmişlerdir.

Kaba ve olumsuz iletişimden kaçınma alt teması kapsamında ise öğretmen adayları, iletişimde yargılayıcı tutumlardan kaçınmanın ve anlayışlı olmanın (f=14), nazik ve yapıcı bir dil kullanmanın (f=13) ve empati göstererek saygı duymanın çevrimiçi ortamlarda gösterilen saygılı davranış örnekleri olduğunu ifade etmişlerdir.

İletişim etiği ve sorumluluğu alt teması altında öğretmen adayları, çevrimiçi iletişimde bireylerin cevap verme sorumluluğunun (f=4), uygun iletişim sıklığı ve içeriğinin (f=4), toplumsal faydayı gözetken bir tutum sergilemenin (f=4) ve başkalarına ait içeriklerin kullanılmamasına özen gösterilmenin saygılı davranış örnekleri olduğunu belirtmişlerdir.

Her bir koda ilişkin doğrudan ifade örneklerine aşağıda sıralı bir şekilde yer verilmiştir.

“İnsanların onayları olmadan paylaşım yapmak saygısız bir davranıştır benim için. Bir paylaşım yaparken onay almak gerekir...” (Katılımcı 2) *“...Bir arkadaşımızın telefonunu veya bir dosyasını açık görüp o yokken karıştırmamamız özel hayatına saygı duyduğumuz anlamına gelir”* (Katılımcı 23). *“...İnsanlara ilgisiz alakasız gönderiler paylaşmamak gerekir”* (Katılımcı 2). *“Önyargılı davranmayıp insanları yargılamamak...”* (Katılımcı 7). *“...Nezaketle yorum yapmak. Kibar ve nazik bir dil kullanmak...”* (Katılımcı 24). *“Başkalarının fikirlerine, duygularına, saygılarına değer verme...”* (Katılımcı 8). *“Bana atılan mesajlara ve aramalara doğru üslup ile ve doğru zamanda cevap veririm...”* (Katılımcı 5). *“...İstenmeyen içerikleri paylaşmamak..”* (Katılımcı 8). *“...Topluma yararlı paylaşımlarda bulunmak...”* (Katılımcı 3). *“Başkalarına ait içerikleri kullanmamak...”* (Katılımcı 6).

Tablo 2: Öğretmen Adaylarına Göre Çevrimiçi Ortamda Gösterilen Saygısız Davranış Örnekleri

Tema	Alt Tema	Kod	Frekans
Çevrimiçi İletişimdeki Saygısızlık Örnekleri	İletişimde Erteleme	Geç Cevap Verme	9
		Cevapsız Bırakma	8
		Bahane Uydurmak (unuttum, görmedim demek)	4
		Görüldü Bırakmak	3
		Aktif Olduğu Halde Mesajlara Dönmemek	3
		Kısa/Samimiyetsiz Cevaplar (tm, kb, ok gibi)	2
	İçerik Paylaşımı ve Mahremiyet İhlali	İzinsiz Fotoğraf/Video Paylaşımı	10
		İzinsiz Veri/ Kişisel Bilgi Paylaşımı	6
		İstenmeyen/Uygunsuz İçerik Gönderme	6
		Yanlış/Doğrulanmamış İçerik Paylaşımı	1
	Dil ve Üslup	Argo/Küfür/Seviyesiz Dil Kullanımı	13
		Hakaret	5
		Yargılama / Linç Etme	6
		Fikirlere Saygısızlık / Kendi Fikrini Dayatma	4
		Spam / Gereksiz Mesajlar / Rahatsız Etme	4
		Tanımadık Kişilerin Mesaj Atması	4

Sorumusuz ve Saldırgan Davranışlar	Sözünde durmama	2
	Siber Zorbalık	1
	Başkasının hesabını taklit etme	1
	Takipten çıkma ve çıkarma	1

Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamda saygısız davranışlara ilişkin görüşleri; iletişimde ihmal ve erteleme, içerik paylaşımı ve mahremiyet ihlali, dil ve üslup ile sorumsuz ve saldırgan davranışlar olmak üzere dört alt tema altında toplanmıştır. İletişimde ihmal ve erteleme alt teması kapsamında öğretmen adayları, çevrimiçi ortamda geç cevap vermenin (f=9), mesajlara hiç dönüt vermemenin (f=8), "görüldü" atarak yanıt vermemenin (f=3), aktif olunmasına rağmen mesajlara dönülmemesinin (f=3), "unuttum, görmedim" gibi bahaneler uydurmanın (f=3) ve kısa ya da samimiyezsiz cevaplar vermenin (örneğin "tm", "ok") (f=2) saygısızlık olarak değerlendirildiğini belirtmişlerdir.

İçerik paylaşımı ve mahremiyet ihlali alt teması altında, izinsiz fotoğraf veya video paylaşımı (f=10), kişisel veri ve bilgilerin izinsiz paylaşılması (f=6), istenmeyen ya da uygunsuz içerik gönderilmesi (f=6) ve doğrulanmamış/yanlış içeriklerin paylaşılması (f=1) öğretmen adayları tarafından çevrimiçi ortamlarda saygısızlık olarak nitelendirilmiştir.

Dil ve üslup alt temasında ise, argo, küfürlü veya seviyesiz bir dil (f=13) ve hakaret içeren ifadelerin (f=5) kullanılması, çevrimiçi iletişimde saygı ihlali olarak ifade edilmiştir.

Sorumusuz ve saldırgan davranışlar alt teması altında ise, yargılama veya linç etme (f=6), karşıt fikirlere saygı göstermeyip kendi görüşünü dayatma (f=4), spam ya da gereksiz mesaj gönderme (f=4), tanımadığı kişilerin mesaj atması (f=4), verilen sözlerin tutulmaması (f=2), siber zorbalık (f=1), başkasının sosyal medya hesabını taklit etme (f=1) ve takipten çıkma veya çıkarma (f=1) gibi davranışlar öğretmen adayları tarafından saygısızlık örneği olarak belirtilmiştir.

Her bir koda ilişkin doğrudan ifade örneklerine aşağıda sıralı bir şekilde yer verilmiştir.

"Staj grubumdan bir arkadaşıma WhatsApp üzerinden stajda anlatacağımız konuyla ilgili bir soru sormuştum hatta geç bir saatte de değildi ve o arkadaşıma mesaj iletilmesine rağmen ertesi güne kadar cevap vermedi." (Katılımcı 23) *"Mesajlara dönüt vermemek ama farklı..."* (Katılımcı 24) *"Mesajlarımı görüldüğü halde cevap verilmemesi..."* (Katılımcı 21) *"Arkadaşıma WhatsApp üzerinden bir soru sormuştum. Bir süre sonra cevap vermediğini fark edince arama gereği duydum. Aramalarım da cevap vermedi. Instagram'a girdiğimde benim mesaj attığım ve aradığım saatlerde kendisinin hikâye paylaştığını fark ettim. O saatlerde sosyal medyada aktif olması benim aramamı ve mesajımı görmesi ihtimalini güçlendirdiği için kendisine çok kırılmışım."* (Katılımcı 17) *"...cevap verilmemesi, sonrasında da unuttum yazılması..."* (Katılımcı 21) *"Mesaj dilinin doğru kullanmayan insanlar(mesela bir mesajda kısa cevap tm, kb gibi ifadeler.)"*(Katılımcı 16) *"Evet arkadaşım sosyal medyaya fotoğraf paylaşıırken rızamı*

almadan paylaşım yaptı ve bundan rahatsız olduğumu dile getirmeme rağmen fotoğrafı silmedi." (Katılımcı 8) "Bir gün arkadaşım ödev yapabilsin diye bilgisayarımı ona vermiştim. Fakat bilgisayarında WhatsApp'ın açık kaldığını fark edemedim. Arkadaşım ise WhatsApp'tan çıkmak yerine gelen bildirimlerden mesajlarımı okuduğunu ve gördüğünü söyledi..." (Katılımcı 6) "Mesela henüz ergenlik döneminde ve sosyal medyanın nasıl kullanıldığını vs. daha anlamadan, bilmeden tanımadığım insanlardan bir anda uygunsuz mesaj içerikleri alabiliyordum bu beni oldukça olumsuz etkiliyordu..." (Katılımcı 9) "Paylaşımların doğruluğunu bilmeden paylaşma." (Katılımcı 20) "Yaptığım bir yoruma kaba bir dille cevap verilmesi. Yorum yanlış veya doğru olsa bile üslubu kötü kullanarak cevap verdi." (Katılımcı 20) "...kısaca hakaret ve kötü dil kullanımı..." (Katılımcı 22) "Paylaşımları yargılamak, mesajlara ya da aramalara görmesine rağmen dönmemek..." (Katılımcı 7) "...Bu durumu defalarca dile getirmemde ısrarlarla eğlencesine yapıldığını öne sürerek bu durumu umursamamam gerektiğini ve takıldığını dile getirdi..." (Katılımcı 22) "...Spam ve gereksiz istenmeyen mesajların atılması, atılan mesajlara görüldü bırakmak..." (Katılımcı 22) "Sosyal medyada tanımadığım insanlar tarafından takiplesmiyor olmamıza rağmen atılan uygunsuz, ısrarcı mesajlar." (Katılımcı 12) "Genelde grupça plan yapıyoruz ve herkes o günün ve saatin uygun olduğunu söylüyor ancak sonrasında son dakika iptal ediyor bence bu kişilere saygısızlık." (Katılımcı 21) "Hakaret ve kaba dil. Siber zorbalık..." (Katılımcı 24) "...Taklit ve kimlik hırsızlığı yapılarak başkasının hesabını kendi hesabı gibi taklit etmek." (Katılımcı 22) "Okulda bir arkadaş merak ettim ve arkadaş olmak için sosyal medyadan ekledim. Ardından o kişi arkadaşlık isteğimi kabul etti kim olduğuma baktı ve bir kaç dakika sonra hemen çıkardı. Bu durumda o kişinin davranışı saygısızca geldi." (Katılımcı 19)

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında, öğretmen adaylarına çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları saygısızlıklara nasıl tepki verdikleri ve bu durumlar sonrasında ne hissettikleri sorulmuştur. Öğretmen adaylarının yanıtları doğrultusunda elde edilen veriler; saygısızlıklara verilen tepkiler ve bu tepkilerin ardından hissedilen duygular olmak üzere iki başlık altında analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen verilere ilişkin kodlamalar Tablo 3 ve 4'te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Ortamlarda Karşılaştıkları Saygısız Davranışlara Verdikleri Tepkiler

Tema	Alt Tema	Kod	Frekans
Saygısızlıklara verilen tepkiler	Doğrudan İletişim-Sözlü Tepki	Rahatsızlığını ifade etme-uyarma	11
		İstek ve ricada bulunma	4
		Nedenini sorgulama	3
	İletişimi Kesme ya da Sınırlandırma	Engelleme	4
		Muhatap olmama- sessiz kalma	4
		İletişimi azaltma	2
		Takipten çıkma	1
		Gecikmeli yanıt verme	1
		Diğer Eylemler	2
		Arkadaşlığı bitirme	2
		Olayı başkasına anlatma	1

Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları saygısız davranışlara verdikleri tepkiler, doğrudan iletişim yoluyla verilen tepkiler, iletişimi kesme veya sınırlandırma ve diğer bireysel eylemler olmak üzere üç alt tema altında toplanmıştır. Doğrudan iletişim yoluyla verilen tepkiler alt teması kapsamında adaylar, rahatsızlıklarını ifade etme ve karşı tarafı uyarma (f=11), istek veya ricada bulunma (f=4) ve saygısız davranışın nedenini sorgulama (f=3) gibi tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir.

İletişimi kesme ya da sınırlandırma alt teması altında ise engelleme (f=4), muhatap olmama veya sessiz kalma (f=4), iletişimi azaltma (f=2), takipten çıkma (f=1) ve geç yanıt verme (f=1) gibi tepkiler öne çıkmıştır.

Diğer eylemler kapsamında ise öğretmen adayları arkadaşlığı tamamen bitirme (f=2) ve yaşanan durumu başkasına anlatma (f=1) gibi daha kişisel ve dolaylı tepkiler dile getirdiklerini ifade etmişlerdir. Her bir koda ilişkin doğrudan ifade örneklerine aşağıda sıralı bir şekilde yer verilmiştir.

"Hoşlanmadığım bir durum olursa tepki veriyorum. Saygısızlığı yapan kişiyi uyarıyorum" (Katılımcı 2) *"... Rahatsız olduğum konuyu dile getirir bir daha yapmamasını isterim."* (Katılımcı 11) *"Çok fazla tepki veremiyorum sadece nedenini sorabiliyorum."* (Katılımcı 6) *"Muhatap olmuyorum, engelliyorum"* (Katılımcı 12) *"Muhabbeti azaltıyorum"* (Katılımcı 5) *"Genelde tepkisiz kalıyorum pek fazla bir şey yazıp, bunu devam ettirip daha fazla saygısızlık görmemek için susmayı tercih ediyorum."* (Katılımcı 9) *"Takip ettiğim bir fenomen olumsuz örnek oluşturuyorsa, popülerlik adına argo kullanıp farklı hareketler yapıyorsa takipten çıkıyorum."* (Katılımcı 21) *"Geç cevap veren arkadaşıma geri dönüş yapmıyorum ya da yapmam gerekiyorsa ben de geç dönüyorum."* (Katılımcı 21) *"O insana bu konuda rahatsız olduğumu ve yapmaya devam ederse onunla hem sosyal ortamda hem de gerçek hayatta arkadaşlığımı bitireceğimi söylerim."* (Katılımcı 18) *"...Aynı zamanda başka birine de olayı söylerim."* (Katılımcı 16).

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Ortamlarda Karşılaştıkları Saygısızlıklar Sonrası Hissettikleri Duygular

Tema	Alt Tema	Kod	Frekans
Saygısızlık Sonrası Hissedilen Duygular	Olumsuz Duygusal Durumları	Üzüntü ve hayal kırıklığı	6
		Sinirli	3
		Morali bozuk	2
		Kırgın	1
		Değersiz	2
		Stres altında	1
		Çaresiz	2
	Diğer Duygular	Değişken duygular	2

Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları saygısızlıklar sonrası hissettikleri duygular, olumsuz duygusal durumlar ve diğer duygular olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır.

Olumsuz duygusal durumlar alt temasında; öğretmen adayları, çevrimiçi ortamda karşılaştıkları saygısızlıklar sonrasında üzüntü ve hayal kırıklığı (f=6), sinirlenme (f=3), moral bozukluğu (f=2), kırgınlık (f=1), değersizlik hissi (f=2), stres altında hissetme (f=1) ve çaresizlik (f=2) gibi duygular yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Diğer duygular alt temasında ise bazı öğretmen adayları yaşadıkları durum karşısında tek bir duygu değil, birden fazla ve değişken duygu durumu yaşadıklarını (f=2) ifade etmişlerdir. Her bir koda ilişkin doğrudan ifade örneklerine aşağıda sıralı bir şekilde yer verilmiştir.

"Kendimi kötü hissederim çünkü saygısızlık görüyorum ve bu yakın çevremden biri olursa duygusal olarak da kötü hissettirir." (Katılımcı 11) *"Aşırı sinirleniyorum. O kişi aynı şeyi tekrarlırsa daha fazla sinirleniyorum."* (Katılımcı 23) *"... Karşı taraf ısrarla devam ediyorsa bu sefer istemsizce kendimi geri çekiyorum moralim bozuluyor ve modum düşüyor."* (Katılımcı 10) *"Kendim ile alakalı olan bir duruma tabii ki de tepki veriyorum karşımdaki insanla konuşarak kırgınlığımı belli etmeye çalışırım."* (Katılımcı 7) *"Kendimi kötü ve değersiz hissediyorum."* (Katılımcı 8) *"Bu gibi durumlarda kendimi stres altında hissediyorum."* (Katılımcı 17) *"Çok fazla tepki veremiyorum sadece nedenini sorabiliyorum. Çünkü insanlar umursamaz davranıyor bu durumda benim de yapabileceğim bir şey kalmıyor."* (Katılımcı 6) *"Karşılaştığım duruma göre tepki verip vermemem değişir."* (Katılımcı 19)

Araştırmanın son sorusu kapsamında öğretmen adaylarına çevrimiçi iletişimde saygıyı artırmak adına neler yapılabileceği sorulmuştur. Öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen verilere ilişkin kodlamalar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi İletişimde Saygıyı Artırmaya Yönelik Önerileri

Tema	Alt Tema	Kod	Frekans
Çevrimiçi İletişimde Saygıyı Artırmak Adına Yapılabilecekler	Bilişsel Tutum ve Davranış Gelişimi	Karşı tarafı düşünme ve saygı duyma	10
		Empati yapma	7
		Nazik ve düzgün bir dil kullanımı	7
		Açık ve doğru ifade-iletişim	5
		Kişisel sınırları belirleme ve saygı	4
		Düşünerek hareket etme	4
		Rıza alma (izin ve onay)	3
		Özür dileme	1
	Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları	Medya okuryazarlığı ve bilinçlendirme	3
		Genel bilinçlenme ve farkındalık	3
Yasal ve Platform Bazlı Düzenlemeler/Yaptırımlar		Cezalar ve caydırıcı yaptırımlar	2
		Kısıtlama ve Engellemeler	1

Öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygıyı artırmaya yönelik önerileri; bilişsel tutum ve davranış gelişimi, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları ile yasal ve platform bazlı düzenlemeler/yaptırımlar olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

Bilişsel tutum ve davranış gelişimi alt temasında öğretmen adayları, çevrimiçi iletişimde saygının artırılması için öncelikle bireylerin tutum ve davranışlarında değişim gerektiğini vurgulamışlardır. Bu kapsamda; karşı tarafı düşünme ve saygı duyma (f=10), empati yapma (f=7), nazik ve düzgün bir dil kullanma (f=7), açık ve doğru ifade/iletişim kurma (f=5), kişisel sınırları belirleme ve bu sınırlara saygı gösterme (f=4), düşünerek hareket etme (f=4), iletişim öncesinde rıza alma (f=3) ve gerektiğinde özür dileme (f=1) gibi bireysel sorumlulukları ifade etmişlerdir.

Eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları alt temasında öğretmen adayları, medya okuryazarlığı eğitimi ve genel farkındalık oluşturulması yoluyla çevrimiçi ortamda saygı kültürünün yaygınlaştırılabileceğini belirtmişlerdir. Medya okuryazarlığı ve bilinçlendirme çalışmaları (f=3) ile genel bilinçlenme ve farkındalık artırma faaliyetlerinin (f=3) bu alanda önemli katkılar sağlayacağı ifade edilmiştir.

Yasal ve platform bazlı düzenlemeler/yaptırımlar alt temasında ise bazı öğretmen adayları, çevrimiçi ortamlarda saygısız davranışları önlemek adına daha somut yaptırımların uygulanması gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda; cezalar ve caydırıcı yaptırımların uygulanması (f=2) ile platformlar üzerinden kısıtlama ve engellemeler yapılması (f=1) gibi öneriler sunulmuştur. Her bir koda ilişkin doğrudan ifade örneklerine aşağıda sıralı bir şekilde yer verilmiştir.

"İnsanların kişisel hak ve özgürlüklerine, onların mahremiyet alanlarına, düşüncelerine saygılı olmalıyız." (Katılımcı 22) *"Empati bence en önde gelmeli. Çünkü insan kendinin yaptığı saygısızlığı başkası tarafından görmek istemez."* (Katılımcı 10) *"Üslup düzgün tutulabilir. Mesajlaşırken duygular net olarak ifade edilemediği için daha yumuşatıcı ifadeler kullanılabilir örneğin rica ifadeleri"* (Katılımcı 5) *"... Rahatsızlık duyduğun noktaları açık ve net şekilde ifade ederek..."* (Katılımcı 25) *"Sınırlarımızı belirlememiz gerekiyor. Sınır koymamız gerekiyor..."* (Katılımcı 23) *"Herkes açık yorum yaparken başkalarının da bunu göreceğini düşünerek yorum yapmaları."* (Katılımcı 15) *"Bence insanların rızalarının alınarak hareket edilmesi..."* (Katılımcı 16) *"Birine yanlış bir şey yaptığımızda empati yaparak o kişiyi anlamalı ve yaptığımız şey her neyse onu geri almalı ve gerektiği yerde özür dilemeyi bilmeliyiz."* (Katılımcı 22) *"Medya okuryazarlığı ders kapsamında okullarda bilgilendirilmeler yapılabilir..."* (Katılımcı 6) *"Bilinçlenmek gerekir. Her insanın farklı hayatı ve düşünceleri olduğunu kabul etmemiz gerekir."* (Katılımcı 9) *"Bu tür saygısızlıkların caydırıcı bir yaptırımı olmalı. Herkes her istediği şeyi yazıp çizip paylaşmamalı."* (Katılımcı 12) *"... Ya da dijital ortamda bazı kısıtlamalar getirilebilir..."* (Katılımcı 7)

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygı değerine bakış açılarını, karşılaştıkları saygısızlık örneklerini ve bu durumlara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerini incelemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda hem kendi saygı düzeylerine hem de toplumun genel tutumuna ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır. Öğretmen adayları büyük ölçüde (*çoğunlukla ve her zaman ifadeleriyle*) çevrimiçi ortamlarda saygıya dikkat ettiklerini belirtmiş, kendilerini bu konuda özenli bireyler olarak tanımlamışlardır. Ancak aynı tutumu toplum geneline atfetmedikleri görülmüştür. Katılımcıların çoğu toplumun çevrimiçi ortamlarda yalnızca "bazen" saygılı davrandığını, hatta bir kısmı bu duruma "hiç" dikkat edilmediğini ifade etmiştir. Bu bulgu, bireylerin kendi davranışlarını olumlu değerlendirme eğiliminde olduklarını, toplumsal davranışları ise daha eleştirel bir gözle yorumladıklarını ortaya koymaktadır. Şahin (2021)'in ifadeleri de bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Şahin (2021), insanların %80'inin medyanın toplumu etkilediğine inandığını, ancak yalnızca %12'sinin medyanın kendileri üzerinde etkili olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda saygılı olduklarını vurgularken, toplumun bu konuda yetersiz kaldığını düşünmeleri de bu öznel bakış açısının bir yansımasıdır.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamda gösterilen saygılı ve saygısız davranışlara ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygılı davranışları; özel hayat ve mahremiyete saygı, kaba ve olumsuz iletişimden kaçınma, iletişim etiği ve sorumluluğu olmak üzere üç temel başlıkta değerlendirdiklerini ortaya koymuştur. Bu kapsamda, izinsiz paylaşım yapmamak, özel alanlara müdahale etmemek, aşırı paylaşımdan kaçınmak, nazik ve yapıcı bir dil kullanmak, empati göstermek, cevap verme sorumluluğunu yerine getirmek ve toplumsal faydayı gözetmek gibi davranışlar, çevrimiçi saygılı iletişimin öne çıkan örnekleri olarak ifade edilmiştir. Nitekim Romanya'da bir üniversitede yürütülen araştırmada da öğrencilerin çevrimiçi iletişimde öğretmenlerden beklediği temel etik kurallardan birinin öğrencilere zamanında yanıt vermek olduğu belirtilerek, öğretmen adaylarının görüşleriyle paralel bir bulgu ortaya koyulmuştur. Aynı araştırmada, öğrencilerin uygun dil ve tutum sergileme yükümlülüğüne vurgu yapılırken, öğretmenlerin de iletişimde gizliliğe özen göstermesi gerektiği ifade edilmiştir (Mata, 2021).

Öte yandan, öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda sıkça karşılaşılan saygısız davranışları; iletişimde ihmal ve erteleme, içerik paylaşımı ve mahremiyet ihlali, dil ve üslup sorunları ile sorumsuz ve saldırgan davranışlar olmak üzere dört alt tema altında değerlendirdikleri görülmüştür. Bu bağlamda; geç cevap verme, cevapsız bırakma, aktif olduğu halde mesajlara dönmeme, bahane uydurma, kısa ve samimiyetsiz cevaplar verme iletişimde saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra izinsiz fotoğraf ve bilgi paylaşma, uygunsuz içerik gönderme, argo ve hakaret içeren ifadeler kullanma, yargılama, fikir dayatma, gereksiz mesaj gönderme, sözünde durmama, siber zorbalık,

başkalarının hesabını taklit etme, takipten çıkma veya çıkarma gibi davranışlar öğretmen adayları tarafından çevrimiçi saygı ihlalleri olarak ifade edilmiştir. Öğretmen adaylarının bu ifadeleri, dijital ortamda saygı değerinin nasıl tehdit altında olduğunu göstermektedir. Mata'nın (2021) çalışmasında; üniversite öğrencileri, çevrimiçi ortamda ortaya çıkan en yaygın etik sorunları, uygunsuz ve resmi olmayan dil kullanımı, bilginin yanlış anlaşılması, öğretmenin özel zamanına saygısızlık (*mesai saatleri dışındaki iletişim*), gizliliğin ihlali, uygunsuz bir tavır sergilemek olarak ifade etmişlerdir. Çalışmada etkili çevrimiçi iletişim için, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin karşılıklı saygı, gizlilik ve zamanında yanıt verme gibi etik normlara uyması gerektiği vurgulanmıştır. Başka bir araştırmada ise siber zorbalığın, özellikle sosyal medya platformlarını etkisi altına alan ve ölçekli hale gelmiş çevrimiçi taciz sorununu temsil ettiği belirtilmiş (Kim vd., 2024) ve bu tür tacizlerin saygılı etkileşimleri engellediği ifade edilmiştir (Raza vd., (2025). Araştırmanın bu sonucu, Gedikoğlu ve Atalay (2021)'in çevrimiçi ortamlarda yüz yüze iletişimin etkisinin ortadan kalkmasıyla birlikte nezaket normlarının zayıfladığını ve bireylerin daha kaba, mesafesiz ve sert bir dil kullanma eğiliminde olduklarını ortaya koyan görüşleriyle de örtüşmektedir. Araştırmada, çevrimiçi ortamların eş zamansız iletişim ve fiziksel görünmezlik nedeniyle "*çevrimiçi disinhibisyon etkisi*" yarattığı; bu etkinin, kullanıcıların fiziksel olarak görünmedikleri ve anlık tepkilerle karşılaşmadıkları için daha sert bir üslup kullanmalarına ve daha fazla sınır ihlali yapmalarına neden olduğu belirtilmiştir. Benzer biçimde, Kılıçer, Özeke ve Çoklar (2018) araştırmalarında sosyal medya kullanıcılarının en zayıf kaldıkları alanın saygı olduğunu ve kullanıcıların diğer bireylerin içeriklerine hoşgörüyü yaklaşmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda sık karşılaştıkları eleştirel, dayatmacı, kırıcı ve yargılayıcı dil kullanımına yönelik şikâyetlerini destekler niteliktedir. Ayrıca, aynı araştırmada vurgulanan "*nasıl olsa kimliğim bilinmiyor*" düşüncesinin, dijital kimliklerin anonimliği nedeniyle sorumluluk duygusunun zayıflamasına ve saygı ihlallerinin artmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında öğretmen adaylarının çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları saygısızlıklara verdikleri tepkiler ve bu durumlar sonrasında hissettikleri duygular incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, öğretmen adaylarının bu tür durumlara farklı biçimlerde tepki verdikleri ve çeşitli olumsuz duygular yaşadıkları görülmüştür. Öğretmen adaylarının verdikleri tepkiler genel olarak üç ana tema altında toplanmıştır: doğrudan iletişim yoluyla verilen tepkiler, iletişimi kesme ya da sınırlandırma ve diğer bireysel eylemler. Katılımcılar, karşılaştıkları saygısızlık karşısında çoğunlukla rahatsızlıklarını dile getirme, uyarma, ricada bulunma ya da nedenini sorgulama gibi doğrudan iletişim temelli tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının saygısızlık karşısında doğrudan iletişim kurma eğilimi, çevrimiçi ortamlardaki değer aşınmasına ve "*normalleşme*" sürecine karşı bir direnç göstergesi olarak yorumlanabilir. Nitekim Gedikoğlu ve Atalay (2021), bir zamanlar değer eksikliği olarak görülen birçok davranışın sosyal medya aracılığıyla artık "*normal karşılanır hale geldiğini*" belirtmiştir. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının saygısızlığa doğrudan iletişim yoluyla tepki vermeleri, dijital ortamda yaygınlaşan olumsuz iletişim biçimlerine karşı bilinçli bir duruş gösterme çabasında olduklarını göstermektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının doğrudan tepki verme davranışı, saygısızlığa karşı etik bir sorumluluk

gösterdiklerini ve bir adalet arayışı içerisinde olduklarını da göstermektedir. Bu eleştirel medya okuryazarlığı ile ilişkilidir. Eleştirel medya okuryazarlığı, öğrencileri medya manipülasyonuna karşı direnmeye dijital dünyadaki güç ilişkilerini ve altta yatan kalıpları sorgulamaya teşvik eder. Saygısızlığa doğrudan itiraz etme, eleştirel medya okuryazarlığının savunduğu etik saygı, dayanışma ve adalete bağlılık içindeki eleştirel bilinç gelişiminin bir göstergesidir (Neophytou,2021).

Öğretmen adayları rahatsızlıklarını dile getirmenin yanı sıra, muhatap olmama, engelleme, takipten çıkma, iletişimi azaltma veya geç cevap verme gibi pasif direniş biçimlerini de tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bazı durumlarda ise daha radikal bir tutumla arkadaşlık ilişkisini sonlandırma ya da yaşanan durumu üçüncü kişilerle paylaşma ihtiyacı duyduklarını dile getirmişlerdir. Benzer şekilde, Yıldızacı ve Demir'in (2021) çalışmasında da bireylerin çevrimiçi zorbalık karşısında en sık başvurdukları başa çıkma stratejileri arasında engelleme, şikâyet etme ve yaşanan durumu aile ya da arkadaş çevresiyle paylaşma davranışları öne çıkmaktadır. *"Geç cevap verme"* veya *"cevapsız bırakma"* gibi davranışlar, öğretmen adaylarının saygısızlık olarak tanımladığı *"iletişimde ihmal ve erteleme"* temasıyla örtüşmektedir. Bu durum, saygısız bir davranışa karşılık olarak, aynı saygısızlığı bir tepki biçimi olarak kullanmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Bu, çevrimiçi iletişimin karmaşıklığını ve bireylerin geleneksel değerlerden uzaklaşarak, eş zamansız iletişim imkânlarını kullanarak *"kaçmak"* (Gedikoğlu ve Atalay, 2021) gibi yöntemlere başvurabildiklerini göstermektedir.

Çevrimiçi ortamda saygısız davranışlara maruz kalan öğretmen adaylarının çoğunlukla olumsuz duygular yaşadıkları görülmüştür. Bu duygular arasında en sık ifade edilenler; üzüntü, hayal kırıklığı, sinirlenme, moral bozukluğu, kırgınlık, değersizlik hissi, stres ve çaresizliktir. Bununla birlikte bazı katılımcılar tek bir duygu yerine, olayın niteliğine göre değişkenlik gösteren karmaşık duygular yaşadıklarını belirtmiştir. Bu sonuçlar, çevrimiçi ortamlarda karşılaşılan saygısızlıkların öğretmen adayları üzerinde psikolojik ve duygusal etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Korkmaz'ın (2016) çalışmasında da siber zorbalığın fiziksel temas içermese de bireylerde depresyon, korku, utanç ve düşük benlik saygısı gibi ciddi psikolojik sonuçlara yol açabildiğini vurgulamıştır. Yıldızacı ve Demir'in (2021) araştırması da bu sonucu destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmada, özellikle kadın katılımcıların siber zorbalık karşısında yoğun biçimde tedirginlik, kaygı ve huzursuzluk hissettikleri; daha az sayıda katılımcının ise korku, öfke ya da durumu hafife alarak komik bulma gibi farklı duygular yaşadığı görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak, dijital ortamlarda maruz kalınan olumsuz davranışların yalnızca iletişim düzeyinde kalmadığını, bireylerin duygusal ve psikolojik iyi oluşlarını da etkilediği söylenebilir. Bu durum, çevrimiçi etkileşimlerde saygı ve empati temelli bir iletişim kültürünün geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın son alt problemi kapsamında, öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygıyı artırmak adına belirttikleri çözüm önerileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının bu konuda hem bireysel tutum ve davranış düzeyinde hem de eğitimsel ve yapısal düzeyde önerilerde bulunduklarını ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarının önerileri, bilişsel tutum ve davranış gelişimi, eğitim ve

bilinçlendirme çalışmaları, yasal ve platform bazlı düzenlemeler/yaptırımlar olmak üzere üç alt tema altında toplanmıştır. En çok vurgulanan alan, bireylerin çevrimiçi iletişimde daha saygılı olabilmeleri için kişisel sorumluluklarını fark etmeleri ve buna uygun davranışları gerektiridir. Bu bağlamda; karşı tarafı düşünme ve saygı duyma, empati yapma, nazik ve düzgün dil kullanma, açık ve net iletişim kurma, kişisel sınırları gözetme, düşünerek hareket etme, rıza alma ve gerektiğinde özür dileme gibi bilişsel ve etik davranışların geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler akademik bütünlüğün temel değerleri olan saygı ve sorumluluğun çevrimiçi alanda bir erdem olarak benimsenmesi gerekliliği görüşüyle de paralellik taşımaktadır (Manly vd. 2015).

Eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları kapsamında ise öğretmen adayları, özellikle medya okuryazarlığı eğitimi ile genel farkındalık çalışmaları aracılığıyla bireylerin çevrimiçi iletişimde daha bilinçli ve sorumlu davranabileceklerini belirtmişlerdir. Bu tür eğitimlerin gerek okul düzeyinde gerekse toplumsal düzeyde yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Buna ek olarak bazı adaylar, çevrimiçi ortamlarda saygısız davranışların önüne geçilmesi için daha somut ve yaptırım gücü olan önlemlere ihtiyaç olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bağlamda; cezai yaptırımların uygulanması, platformlar üzerinden kısıtlamaların ve engellemelerin artırılması gibi çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu bulgular, öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygı kültürünün oluşması ve yaygınlaşması adına hem bireysel hem de sistemsel sorumluluklara dikkat çektiklerini ve bu konuda duyarlı bir bakış açısına sahip olduklarını göstermektedir. Saygılı çevrimiçi etkileşimlerin artırılmasında bireysel farkındalık ile birlikte eğitimsel ve yapısal düzenlemelerin de ele alınması gerekliliği bu sonuçlarla desteklenmektedir. Şener'in (2021) araştırmasında da bu ifadeleri destekleyen görüşlere yer verilmiştir.

Saygı, bireyler arası ilişkilerin temelini oluşturan evrensel bir değerdir. Toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi, dijital ortamlarda da saygılı davranmak bireyler arası sağlıklı iletişimin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Teknolojinin araya girmesi, bu değerın geçersiz olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine, bireylerin kimliklerini daha özgürce ifade edebildiği dijital ortamlarda, saygı değerine daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü çevrimiçi etkileşimlerde mimikler, ses tonu, beden dili gibi eylemler ortadan kalktığı için yanlış anlamalar, üslup sorunları ve duygusal kopukluklar daha sık yaşanmakta; bu da iletişimde özenli ve saygılı davranmanın önemini artırmaktadır. Eğitim süreçlerinde bireylere bu bütüncül anlayışın kazandırılması, dijital iletişimin niteliğini ve toplumsal yaşamın değerlerini güçlendirecek; bireylerin çevrimiçi ortamlarda daha sorumlu, duyarlı ve etik davranışlar sergilemelerine zemin hazırlayacaktır.

Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Çevrimiçi iletişimde saygı kültürünün güçlendirilmesi için bireylerin medya okuryazarlığı ve dijital etik konularında bilinç ve farkındalık düzeylerinin artırılmasına öncelik verilmelidir.
- Aileler, öğretmenler ve gençleri kapsayan çevrimiçi saygı ve empati odaklı farkındalık programlarının yaygınlaştırılması ile dijital iletişimde etik bir kültürün yerleşmesi sağlanabilir.
- Dijital platformların, kullanıcı davranışlarını yönlendiren politikalarını güçlendirmesi ve saygısızlık ile taciz gibi olumsuz tutumlara karşı etkin ve caydırıcı önlemler alması, çevrimiçi ortamlarda daha güvenli ve saygıya dayalı bir iletişim kültürünün gelişimini destekleyecektir.
- İleride gerçekleştirilecek araştırmalarda öğretmen adaylarının çevrimiçi iletişimde saygıyı artırmaya yönelik önerilerinin uygulamaya dönük etkileri araştırılabilir. Böylece, dijital ortamda daha sağlıklı ve saygılı bir iletişim kültürünün oluşması desteklenebilir.

Kaynakça

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A., ve Tarman, B. (2013). Değerler: Kim ne kadar değer veriyor?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 180-197.
- Ali, K. (2016). Siber zorbalık: Fizikselden sanala yeni şiddet. *Kurgu*, 24(2), 74-85.
- Alimcan, D., ve Altunay Şam, E. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. *Milli Eğitim* (215), 239-259.
- Altunsoy, Y., ve Namlı, Z. B. (2021). Duygu ve düşüncelere saygı değerinin etkinlik temelli öğretiminin saygı eğilimine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(42), 305-335.
- Bağrıyanık, M. F. (2025). *Kuşaklar, medya ve kimlik bağlamında toplumsal değerler*. [Doktora Tezi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ceylan, Y. (2012). Toplumsal değerler ve medya etiği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 45-58.
- Coleman, M. (2015). Courage and Respect in New Media Science Communication, *Journal of Media Ethics*, 30(3), 186-202.
- Elçi, İ., ve Çatak, M. (2021, 9 Mayıs). Medyanın değerler üzerindeki etkisi ve medya okuryazarlığı [Bildiri sunumu]. 5. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (ICAR) Elazığ, Türkiye.

- Ercan, S. D. (2020). *Nefret söylemi ve linç kültürünün sosyal medya özelinde distopik açıdan analizi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gedikoğlu, E., ve Atalay, G. E. (2021). Çevrimiçi disinhibisyon etkisi ile değişen normlar, aşınan değerler: Sosyal medya dilenciliği. *Yeni Medya*, 10, 107-136.
- Kahveci, H. (2021). Sosyal medya içeriklerinin ahlaki değerler bağlamında incelenmesi: Youtube örneği. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 204-225.
- Karaduman, H., Köse, T. Ç., ve Eryılmaz, Ö. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre sosyal medyada değerler. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 8(2), 250-271.
- Kılıçer, K., Özeke, V., ve Çoklar, A. N. (2018). Sosyal medya kullanıcılarına ait siber davranışların insani değerler bağlamında incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 19-39.
- Kıral, E. (2018). Kayıp giden bir değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 4-10.
- Kim, H., Lee, J., Jang, J. W., & Kim, J. (2024). ReSPect: Enabling active and scalable responses to networked online harassment. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 8(CSCW1), 1-30.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Lapidot-Lefier, N., & Barak, A. (2012). Effects of anonymity, invisibility, and lack of eye-contact on toxic online disinhibition. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 434-443.
- LeCompte, K., Blevins, B., ve Ray, B. (2017). Teaching current events and media literacy: Critical thinking, effective communication, and active citizenship. *Social Studies and Young Learner / National Council for the Social Studies*, 29(3), 17-20.
- Locher, M. A. (2010). Introduction: Politeness and impoliteness in computer-mediated communication. *Journal Of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture*, 6(1), 1-5.
- Manly, T. S., Leonard, L. N., & Riemenschneider, C. K. (2015). Academic integrity in the information age: Virtues of respect and responsibility. *Journal of Business Ethics*, 127(3), 579-590.
- Mata, L. (2022). Ethical Rules Of Online Communication Between University Teachers And Students. *Ethical Use of Information Technology in Higher Education* (s.99-112) içinde. Springer Singapore.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.

- Neophytou, L. (2021). Critical Media Literacy: A Comprehensive Approach Enabling Students (As Citizens) To Use ICT In The Quest For A Just Society. *Ethical Use of Information Technology in Higher Education* (s. 145-161) içinde. Springer Singapore.
- Öztürk, N. (2015). Saygı değerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı), 298-305.
- Raza, S., Muaad, A. Y., Hasan, E., Garg, M., Al-Zanbouri, Z., & Bashir, S. R. (2025). RESPECT: A framework for promoting inclusive and respectful conversations in online communications. *Natural Language Processing Journal*, 10, 100126.
- Subrahmanyam, K., and Greenfield, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119–146.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(3), 321-326.
- Şener, S. (2021). Sosyal medyanın gençlerin düşünce ve değerlerine etkisi. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 529-553.
- We Are Social. (2024). *Türkiye Dijital 2024*. İnternet Araştırmaları Koordinatörlüğü.
- Wood, A.F., & Smith, M.J. (2001). Online communication: Linking technology, identity, and culture. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı) Seçkin.
- Yıldızacı, B., ve Demir, F. (2021). Siber zorbalık üzerine nitel bir araştırma. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 1(1), 116-139.